

SPOMIENKY - AKO SOM ŽIL V ČASOCH, KEĎ TIEN HITLERA DOPADAL NA MOJU KRAJINU - NA SLOVENSKO

V týchto spomienkach sa budem vyhýbať politizovaniu ako aj prílišnému používaniu historických údajov. To ponechávam na k tomu povolanejším, t.j. historikom a politológom.

Budem vychádzať z osobných spomienok a opierať sa predovšetkým len o to, čo som osobne prežil a spozoroval. Budú to spomienky človeka, ktorý nebol vtedy ešte zainteresovaný na úplnej a jednoznačnej politickej orientácii. Môžem však podotknúť, že v čase druhej svetovej vojny, v čase najväčších úspechov Hitlera, som bol presvedčený, že Nemecko a mocnosti osi (Berlín - Rím) a s prístupím Japonska, nemôžu druhú svetovú vojnu vyhrať. Pokiaľ sa týka problematiky druhej svetovej vojny, vyšlo o tom v našej krajine aj v zahraničí mnoho literatúry. Ja nechcem tejto (literatúre konkurovať, ale si myslím, že keď popíšem svoje prežitie a pozorovanie z rokov 1938 až 1945 tak, ako som to vtedy videl a keď dnes ako starček sa pomaly chystám na večný odpočinok, bude môj príspevok z celkom iného uhlu pohľadu, na aký boli doteraz ľudia zvyknutí.

Svoje spomienky budem formulovať tak, ako som ich bezprostredne videl a zažil z okna rodičovského bytu, keďže môj otec v čase druhej svetovej vojny bol prednostom na malej staničke v Beluši. Bola to stanička s malým nástupišťom a štyrmi koľajami, ale môžem prehlásiť, že práve z tohoto priestoru som videl veci, ktoré snáď priemernému človekovi, najmä na dedine, neboli dopriate vidieť.

Vo svojich spomienkach sa najprv obrátim na školský rok 1938/1939. Bol to rok z hľadiska udalostí veľmi pestrý. V tomto školskom roku som prežil tri režimy. Do 6. októbra 1938 trvala ešte prvá Československá republika, 6. októbra 1938 bola vyhlásená autonómia Slovenska a 14. marca 1939 Slovenský štát. Začiatok školského roku sa ešte začal obvyklým spôsobom. 14. septembra 1938 sme sa ešte ako žiaci vtedajšej obecnej ľudovej školy zúčastnili na zádušnej omši za prezidenta T.G. Masaryka. Koncom septembra už som prežil mníchovský diktát, ktorý znamenal oklieštenie Československa. Pred mníchovským diktátom bola vyhlásená všeobecná mobilizácia. Z okna stanice som videl veľké zástupy rukujúcich ľudí a bol očakávaný vznik vojny. Mnohí z tých, čo v rámci mobilizácie rukovali, si rozsah a dosah celej záležitosti poriadne neuvedomovali. Bolo to snáď zapríčinené aj tým, že na posilnenie použili alkohol. Dodnes si pamätám vykrikovanie človeka vo veku do 30 rokov, ktorý vyhlasoval: „Ja nejdem bojovať za Hitlera, ale za Čambrdlína (tak tento mobilizovaný účastník nazval vtedajšieho britského ministerského predsedu Chamberlaina). Po mníchovskom diktáte sa v dennej tlači objavili mapy okliešteného Československa. Výsledok mníchovského diktátu sa mi vryl hlboko do pamäti, keď mladé učiteľky, pôvodom Češky s priezviskami Grundová a Jarová, ich krstné mená si nepamätám, prišli do našej triedy a pred nami žiakmi sa rozplakali. Avšak už o niekoľko dní prišla do našej triedy slovenská učiteľka Snohárová, ktorá nám oznamovala radostnú zvesť o vzniku autonómie Slovenska. Ďalej som sa dočítal o vzniku autonómie Slovenska z časopisu Priateľ dietok, kde boli uvedené fotografie prvých piatich členov autonómnej slovenskej vlády na čele s predsedom Dr. Jozefom Tisom. Pre zaujímavosť môžem uviesť, že jedným z piatich ministrov slovenskej autonómnej vlády bol ako minister hospodárstva Teplanský, ktorý sa neskôr počas vojny dostal aj do koncentračného tábora v Ilave. Po 6. októbri sme sa dozvedeli, že predseda slovenskej autonómnej vlády vyjednáva s Maďarmi, ktorí si robili nárok na časť územia južného Slovenska. Rokovania nevedli k úspechu, a tak na základe viedenskej arbitráže zo dňa 2. a 3. novembra 1938 bolo rozhodnuté o odstúpení časti

južného Slovenska Hortyovskému Maďarsku v rozlohe okolo jedenásťtisíc kilometrov štvorcových. Svoje požiadavky vznieslo aj vtedajšie Poľsko, ktorému bolo odstúpených šesť slovenských dedín. Nemecku bola postúpená Petržalka a Devín. Než sa vyrobili mapy okliešteného Československa, sme si ručne kreslili hranice a nakoniec tie mapy okliešteného Československa nám boli už zbytočné, lebo 14.marca 1939 vznikol Slovenský štát.

Vtedy sa objavili prvé príznaky politického triedenia, medzi nami žiakmi bol dopad najmä na žiakov českej národnosti a židovského pôvodu, u ktorých bol strach z budúcnosti a v našich medzi žiackych vzťahoch sa to začalo prejavovať prvou nedôverou. Vplyv Nemecka bol badať už po 6. októbri. Pamätám si, že pri cestnej premávke sa zmenili pravidlá jazdy. Podľa dovtedajšieho systému sa jazdilo vľavo, potom prišlo nariadenie jazdy vpravo a v tomto smere boli vyvesené aj nápisy v slovenčine, nemčine a maďarčine s textom jazdite vpravo. Ja som sa ani po 6. októbri, ani po 14. marci veľmi intenzívne nezaoberal politickými udalosťami, lebo som sa pripravoval na prijímacie skúšky do vtedajšieho Štátneho slovenského gymnázia (teraz Gymnázium L. Štúra) v Trenčíne.

Na našej stanici slúžili dvaja českí výpravcovia až do roku 1940.

Na základe úspešných prijímacích skúšok som nastúpil ako študent do triedy 1.B na spomínanom gymnáziu. Školskému roku predchádzalo putovanie nemeckých vojenských áut a 1.septembra 1939 začala druhá svetová vojna. Prepadnutiu Poľska sa vtedy hovorilo poľské ťaženie. Boli zhustené vlaky najmä transportmi nemeckých vojakov. Na jeseň v roku 1939 som videl ďalšie prekreslené mapy a to vrátenie šiestich dedín, ktoré Poľsko na jeseň v roku 1938 zabralo a ešte boli pripojené k Slovenskému štátu aj dediny z Oravy a Spiša, ktoré boli odstúpené Poľsku v roku 1920 zámenou za Tešínsko. Boli vtedy zverejnené mapy rozdeleného Poľska medzi hitlerovské Nemecko a Sovietske Rusko vedené Stalinom a bolo to komentované ako štvrté delenie Poľska. V škole sa prenikanie vplyvu hitlerovského Nemecka prejavilo najmä tým, že nemčina sa stala predmetom, ktorý bol kladený do popredia.

Do roku 1940 ešte na trenčianskom gymnáziu účinkovali českí profesori. Ja si spomínam na profesorku Lýdiu Krátku, ktorá nás učila slovenčinu. Môžem povedať, že táto profesorka slovenčinu ovládala dobre a z toho hľadiska, že bola ťažká doba, nebolo to na nej nijako poznať.

Samozrejme používali sme väčšinou učebnice ešte z čias prvej československej republiky, nové učebnice sa objavili až v školskom roku 1940 / 41. Na prvý ročník gymnázia si spomínam aj pokiaľ sa týka neslovenských spolužiakov. V prvom ročníku ešte chodil s nami do triedy spolužiak Findler, židovského pôvodu, ktorý už po prvom ročníku nesmel našu školu navštevovať. Pokiaľ sa týkalo žiakov českého pôvodu, my sme mali skoro všetkých spolužiakov takých, ktorí mali len otca českého pôvodu, matky mali Slovenky. Zo začiatku im bolo povolené len privátne štúdium, ale počas školského roku sa to vyriešilo tak, že ich otcovia napokon dostali slovenské štátne občianstvo a mohli už ako riadni študenti navštevovať školu. V nemčine sme sa v prvých štyroch ročníkoch učili najmä nemeckú gramatiku a konverzáciu. Naši profesori nemčinári boli väčšinou na veľmi dobrej úrovni. Do nemčiny ako predmetu veľa o politike vsúvané nebolo.

Čiastočne sa situácia zmenila po stretnutí slovenskej vlády v Salzburgu s Hitlerom. Od roku 1941 sme mali vždy 20. apríla triednickú hodinu, boli to narodeniny Adolfa Hitlera, kde nám boli vysvetľované najmä jeho zásluhy o nemecký národ. Pokiaľ sa týkalo Slovenska, bolo nám to vysvetľované tak, že zásluhou Hitlera je, že Hitler slovenský národ zobral pod svoju ochranu a ako malému národu umožnil šťastný život a dobrú perspektívu do budúcnosti. Samozrejme úspechy hitlerovskej

armády najmä po kapitulácii Francúzska v roku 1940 sa oslavovali aj pesničkami na oslavu víťazstiev nemeckej armády. A niektoré texty pesničiek boli prekladané aj do slovenčiny. Tak sa pamätám, že v čase po dobytí Francúzska, keď sa počítalo s kapituláciou Veľkej Británie, nemecká vojenská pochodová pieseň, ktorá končila: denn wir fahren gegen Engenland, sme sa v slovenskom preklade na hodinách spevu (tak sa ten predmet vtedy nazýval - nie ako teraz hudobná výchova) tento text učili spievať: Británii, Británii posledná už bije hodina. Samozrejme porovnaním pôvodného nemeckého textu a slovenského prekladu vidíme, že predsa len sa pomaly, ale isto aj cez ostatné predmety dostávala do popredia ideológia, ktorá vebila Hitlera. Pokiaľ sa týka dejepisu, používali sa viac menej najprv staré učebnice z Československej republiky, neskôr boli vydané nové slovenské dejepisné učebnice. Zaujímavosťou však bolo, že v učebniciach dejepisu sa rozobralo len obdobie histórie do roku 1939, Hitler sa nespomínal. Samozrejme dosť sa venovalo nemeckej kolonizácii v trinástom storočí.

Pamätám si na dvoch spolužiakov, ktorí sa hlásili k nemeckej národnosti. Avšak musím podotknúť, že títo spolužiaci v jazyku nemeckom nijako nevynikali, boli to trojkári (pri štyroch stupňoch vtedajších známok). To je možné vysvetliť tým, že matky mali Slovenky a ich otcovia, ktorí sa hlásili k nemeckej národnosti boli pôvodom zo Sudet. Pokiaľ si spomínam na týchto spolužiakov z našej triedy, neboli to udavači a celkom kamarátsky sme s nimi vychádzali.

Spomínam si na rok 1941, keď bol prepadnutý Sovietsky Zväz hitlerovským Nemeckom. Vtedy na krátke obdobie prišli na belušskú stanicu slovenskí vojaci.

Vzhľadom na rýchle prenikanie hitlerovskej armády na jeseň v roku 1941, títo slovenskí vojaci sa na belušskej stanici veľmi dlho nezdržali.

Pokiaľ si spomínam na obyvateľstvo židovského pôvodu, ktoré žilo v Beluši, musím konštatovať, že z tábora z Osvienčimu sa nikto po druhej svetovej vojne nevrátil. Zlé spomienky mám na transporty odvázaných deportovaných do Osvienčima, ako aj na transporty ruských zajatcov a našich zajatých povstaleckých vojakov. Musím povedať, že na transporty dobytka a sviň sa vzťahovali prísne železničné predpisy, koľko kusov je možné naložiť, že im treba dať výstielku atď. Pokiaľ som videl transportovať zajatých sovietskych (ruských) vojakov a slovenských povstaleckých vojakov, musím konštatovať, že sa už v transportoch s nimi zle zaobchádzalo, boli transportovaní v uzavretých nákladných vagónoch, zablombovaných, pričom im neboli zaistené ani najelementárnejšie hygienické podmienky. Prvé priame príznaky vojny sme zažili až v školskom roku 1943/44. Po obsadení južného Talianska angloamerickými vojskami, začali nálety na Nemecko. Spočiatku nás už po vyhlásení leteckého nebezpečenstva školským rozhlasom (nie poplachom!) zo školy vypustili, aby sme si ľubovoľne hľadali úkryty. Ja som s väčšinou vlakárskymi študentmi sa uchýľoval na vrch Brezinu v susedstve trenčianskeho hradu. Vtedy som videl lietať stovky amerických lietadiel, ktoré aby ich nezasiahol radar, zhadzovali staniol. Pár krát som zažil, že zhadzovali letáky. Ale tie neboli pre nás nijako zaujímavé. Boli písané v nemčine a v nich boli opisované úspechy angloamerických vojsk v Taliansku. Avšak si veľmi dobre spomínam na bombardovanie Nemecka angloamerickým letectvom. Hoci bomby padali väčšinou na Nemecko, výbuchy boli počuť až do Trenčína. Veď tieto lietadlá zhadzovali už v tej dobe bomby o hmotnosti viac než 10 ton, boli to bomby trhavé a zápalné. Na bombardovanie Slovenska si zo školského roku 1943/44 spomínam ako na bombardovanie vtedajšej firmy Apollo v Bratislave, dnešný Slovnaft. Z hľadiska návštevy školy po bombardovaní Apolla v Bratislave boli pre nižšie ročníky, t.j. po štvrtú triedu gymnázia, vyhlásené predĺžené prázdniny. Ja som vtedy chodil do

šiestej triedy gymnázia a tak sme 1.septembra 1944 začali nový školský rok. Ten bol plný zaujímavostí. Chodili sme do školy len každý druhý deň pondelok, stredu, piatok a v utorok, štvrtok, sobotu sme chodili kopať zákopy. 30.januára 1945 sme dostali polročné vysvedčenie a školu rozpustili. Zaujímavosťou bolo, že tí, čo navštevovali ôsmu triedu gymnázia, dostali 30. januára maturitné vysvedčenie. Ďalšou zaujímavosťou tohoto ročníka bolo, že po príchode sovietskych vojsk museli maturovať znova z predmetov slovenčina a vlastiveda a absolvovali základný kurz, kde ich učili azbuku. Pokiaľ sa týkalo nášho ročníka, po príchode sovietskych vojsk sa prestala vyučovať nemčina, zaviedli nám vyučovanie ruštiny. Keďže sme absolvovali vyučovanie ruského jazyka len dva roky a dva mesiace, z ruštiny sme nematurovali.

Z prázdninových zážitkov z roku 1944 si pamätám na bombardovanie Dubnice. Angloamerické vojská zhodili len jednu bombu na Dubnicu, ale to malo príšerný účinok. Bolo vidno po niekoľko hodín až do Beluše vysoký stĺp dymu po bombardovaní.

V súvislosti s vypuknutím Slovenského národného povstania, prišla ihneď do Beluše na stanicu nemecká vojenská posádka. V počte desať mužov. Keďže som bol už v šiestej triede gymnázia a nemčinu som dobre ovládal, bol som schopný komunikovať s týmito nemeckými vojakmi. Môžem povedať, že ich dobrá polovica si už uvedomovala, že Nemecko bude porazené. Vedť to bolo po atentáte na Hitlera a po invázii angloamerických vojsk v Normandii. Môžem tiež prehlásiť, že títo slušní príslušníci nemeckého Wehrmachtu nás informovali, kto v tejto posádke je prívržencom Hitlera a že si treba pred nimi dávať pozor. Sebakriticky spomínali na správanie hitlerovskej armády na obsadených územiach, najmä bývalého Sovietskeho zväzu a báli sa o svoju budúcnosť. Nemôžem povedať, ako sa chovali predtým.

Zaujímavá bola dochádzka do trenčianskeho gymnázia od jesene 1944 do januára 1945. Vlaky chodili tak, že pred rušňom boli zapojené vždy dva prázdne nákladné vozne s nízkou plošinou, pre prípad, že by na trati bola založená mína a v takom prípade, aby boli vyhodené do vzduchu len tieto nákladné vozne. Chvála Bohu, nikdy k výbuchu nedošlo, a tak som napokon za týchto podmienok ten školský rok prežil. Avšak jeden krát som bol vo veľkom ohrození života. V Ilave na stanici nastúpili do služobného vozňa za rušňom nemeckí vojaci. Vtedy v Košeci nebola zastávka, a tak tam nemal zastať ani osobný vlak. V ten osudný deň si pamätám, že vlak v priestoroch, kde sa dnes nachádza zastávka Košeca, zastavil a nemeckí vojaci začali paľbu na partizánov, ktorí sa nachádzali v dedine Košeca. Tí paľbu opätovali a v dôsledku toho do vozňa, v ktorom som sedel, prešla cez okno guľka a tá trafila cestujúceho do hlavy. Ja som sedel vtedy pri susednom okne. Tento zážitok vyvolal vo mne obrovský strach, lebo som ako šestnásťročný chlapec chcel ešte žiť.

Bol som tým ušetrený tragédie, ktorá postihla môjho spolužiaka Habána, ktorý so mnou chodil v Beluši do ľudovej školy. (Prepáčte mi, že jeho krstné meno si už nepamätám!) V Ladcoch partizáni chytili dvoch nemeckých vojakov a zastrelili ich. V dôsledku toho Nemci prehlásili, že za týchto dvoch nemeckých vojakov odstreli dvadsať ľudí podľa náhodilého výberu. A hoci tento môj spolužiak nebol plnoletý, ani podľa vtedajších zákonov (vtedy bola plnoletosť 21 rokov) ani podľa terajších zákonov (18 rokov) bol tento môj spolužiak zastrelený, na čo si s hlbokým smútkom spomínam doteraz.

Tento osobný popis svojich zážitkov uvádzam preto, aby bolo jasné účinkovanie hitlerovskej vojnovnej mašinérie a hoci Slovensko vyšlo z tejto vojny relatívne málo poškodené, chcem to na ilustráciu pomerov uviesť.

Ako bývajúci na stanici som videl všetky druhy prechádzajúcich armád. Okrem Wehrmachtu som sa stretol aj s príslušníkmi oddielov SS, chvála Bohu len na diaľku. Pamätám si, že po príchode oddielu SS na belušskú železničnú stanicu zbili jedného zamestnanca preto, že sa u neho našla zbraň lovecká puška. Aj tak mal veľa šťastia, lebo ho chceli oddiely SS odstreliť, čomu sa podarilo zabrániť vyjednaním môjho nebohého otca s týmito esesákmi. Vo Wehrmachte panovala aspoň jedna zásada, že aj obyčajný nemecký vojak dostal stravu podľa vtedajších vojenských nemeckých zákonov. Bola vždy dodaná načas. Avšak musím prehlásiť, že im nebolo čo závidieť, väčšinou to bol suchý čierny chlieb, ktorý v našich slovenských pomeroch vtedy nebolo vidno. Ďalej som videl, chvála Bohu tiež na diaľku, oddiely tzv. Vlasovovej armády. Okrem Rusov bolo v tejto armáde vidno aj príslušníkov iných národov Sovietskeho zväzu. Môžem povedať, že títo vojaci vzbudzovali väčší strach, než rádoví vojaci Wehrmachtu. Niekoľko týždňov stál na belušskej stanici transport maďarských vojakov. S rádovými maďarskými vojakmi som sa nevedel dohovoriť, občas som s maďarskými dôstojníkmi komunikoval po nemecky. Môžem prehlásiť, že vo vtedajšej maďarskej armáde bol priepastný rozdiel medzi dôstojníkmi a ostatnými vojakmi, môžem povedať, že to boli feudálne pomery. Pritom rádový maďarský vojak nedostával stravu pravidelne, tak ako nemecký vojak, a tak mnohí z rádových maďarských vojakov sa uchýľovali ku krádežiam. Pokiaľ sa týka sovietskych vojakov, musím povedať, že tam veľká disciplína nebola. Dalo by sa o tejto problematike hodne písať, avšak to nie je účelom tejto knihy.

Napokon musím spomenúť rumunských vojakov. Podobne ako v maďarskej armáde bol veľký priepastný rozdiel medzi dôstojníkmi a ostatnými vojakmi. Dôstojníci boli slušne oblečení a mali zabezpečenú na vtedajšie pomery dobrú stravu. Rumunskí vojaci nedostávali pravidelne a načas stravu, a preto sa uchýľovali, podobne ako maďarskí vojaci, ku krádežiam. Mal som možnosť s rumunskými vojakmi komunikovať priamo a to vo francúzštine, ktorú som sa učil už druhý rok na gymnáziu.

Na deň samovraždy Adolfa Hitlera 30. apríl 1945 si dobre pamätám. Bol to deň, kedy z našej obce odtiahli nemecké oddiely a vystriedali ich sovietski a rumunskí vojaci. O Hitlerovom konci života som sa dozvedel z rozhlasu.

Ing. Dr. Mgr. Roman Vyskočil